

Z B I R K E

RUDEŽEVA ZBIRKA SLOVENSКИH LJUDSKIH PESMI

Zmaga Kumer

Ime Rudež omenja med zapisovalci pesmi že Vraz,¹ srečamo ga v Korytkovih SPKN² ter pozneje pri Štreklju in Glonarju,³ nanj se sklicujeta Prijatelj v opisu Vrazovih potovanj⁴ in Grafenauer v razpravi o Lepi Vidi,⁵ pa Kidrič, ko piše o Korytku⁶ — in vendar vse to ne zadostuje, da bi si mogli ustvariti predstavo, kolikšna je bila Rudeževa zbirka, katere pesmi je vsebovala in kakšna je bila njena usoda do danes. Niti to ni prav jasno, kateri Rudež je zbiral ljudske pesmi, Jožef ali Anton, če ne morda oba.

Ribniški graščaki Rudeži⁷ so po rodu Kraševci. Anton Rudež st. (1757—1829) je bil doma iz Kobje glave in je od onod prišel leta 1789 v Ribnico za oskrbnika graščine in zemljiške posesti grofa Kobencla. Leta 1793 je vzel graščino v najem in leta 1810 jo je kupil. Tako je postal utemeljitelj zadnjega grajskega rodu v Ribnici.

Bil je sošolec in prijatelj Valentina Vodnika, ki je v letih 1788—1793 služboval v Ribnici in vsak dan prihajal v Rudežovo hišo. Prerodnih idej se je bil Rudež navzel najbrž v študentovskih letih v Ljubljani, med mladino iz Pohlinovega kroga.⁸ Med slovenskimi preroditelji je veljal za izkušenega slavista; nanj so se obračali tudi s kočljivimi jezikoslovnimi vprašanji.⁹ Po Vodnikovi smrti leta 1819 pa je izgubil prejšnje živo zanimanje za slavistiko. Kot Zoisov prijatelj je dobro poznal Jerneja Kopitarja, mu za eno leto izročil sina Jožefa in obema omogočil potovanje po Nemčiji.

¹ NPI = Stanke Vraz, Narodne pesni ilirske. Zagreb 1839.

² SPKN = (Emil Korytko), Slovenske pesmi krajskega naroda. I—V. Ljubljana 1839—1840, 1844.

³ Š = Karel Štrekelj, Slovenske narodne pesmi. I—IV. Ljubljana 1895—1923; SŽ = Joža Glonar, Stare žalostne. Ljubljana 1939.

⁴ Prijatelj, Potovanja = Iv. Prijatelj, Vrazova potovanja po Slovenskem. ČZN VII (1910).

⁵ Grafenauer, LV = Iv. Grafenauer, Lepa Vida. Študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi. Ljubljana 1943.

⁶ Kidrič, Paberki = Fr. Kidrič, Paberki o Korytku in dobi njegovega delovanja v Ljubljani. Pos. odtis iz LZ XXX (1910), Ljubljana 1910.

⁷ Gl. SBL; Kidrič, Dobrovsky, 227 op. 267 = Fr. Kidrič, Dobrovsky in slovenski prepored njegove dobe. Ljubljana 1930.

⁸ Kidrič, Zgodovina, 177 = Fr. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva. Od začetkov do Zoisove smrti. Ljubljana 1929—1938.

⁹ Kidrič, Zgodovina, 567.

Jožef Rudež se je rodil očetu Antonu leta 1793. Prijateljstvo s Kopitarjem, stiki z Vodnikom, Primcem in očetovo zanimanje za slavistiko¹⁰ — vse to je moglo mladega Jožefa navdušiti, da se je »zavzemal z vsem žarom za vse narodne stvari« in seveda tudi za narodne pesmi. Verjetno je prav na Kopitarjevo pobudo sestavil in leta 1811 anonimno objavil opis kraške svetbe.¹¹ Ko mu je leta 1814 na porodu prvega sina umrla žena, ga je to tako potrlo, da se je za nekaj časa ogibal družbi.¹² Leta 1827 pa ga srečamo na svatbi Antona Čopa v Šmarju na Dolenjskem; udeležil se jo je kot ženinova priča, medtem ko je bil nevestin drug Andrej Smole.¹³ Jožef Rudež in Smole sta bila bržčas tudi sicer dobra znanca, ki ju ni zbliževal samo isti družabni položaj, temveč hkrati še zanimanje za ljudske pesmi. Rudež se je poznal tudi s Prešernom¹⁴ ter mogoče od njega in Smoleta zvedel za Korytka in njegove etnografske načrte. Poleti 1838 je smel Korytko na Rudeževo priporočilo in poroštvo priti v Ribnico.¹⁵ Istega leta se je bil Jožefov sin Anton seznanil v Gradcu z Vrazom, in oče je vzdrževal to zvezo še po sinovi smrti.¹⁶

Kot etnograf se je Jožef Rudež živo zanimal tudi za sosednje Kočevanje, raziskoval njih govorico, običaje, nošo in pesmi. Svoja dognanja je objavil in so se nanje opirali vsi poznejši etnografi, ki so pisali o Kočevarjih.¹⁷

Bil je dober gospodar, do podložnikov razumevajoč, prijateljem vdan in je vsako delo za domačo stvar podpiral velikopotezno kot pravi mecen. Po Kidriču je »ena najsimpatičnejših osebnosti slovenskega preporeda«. Umrl je leta 1846, komaj 53 let star, sedem let za sinom Antonom (1818—1839), čigar zgodnje smrti ni mogel preboleti.

Z Rudeževim imenom je v Štrekljevi zbirki označenih le majhno število pesemskih besedil. Od pripovednih so to Š I/4—6 (**Kralj Matjaž reši svojo nevesto**), Š I/79 (**Svoji ženi nezvesti gospod**) in Š I/119 (**Rejenka**), od ljubezenskih Š II/1773 (**Ljubi pride k čakajoči ljubici**), potem pa še Š III/5165 (**Zagovor zoper kačji pik**) in Š IV/7815 (**Kako prosijo za vreme**) — vsega 8 primerov. Jožef Rudež naj bi bil zapisal Š II/1773 in Š III/5165, Anton vse druge razen Š I/4 in 6, ki so označene le s priimkom. Ko je Glonar za svoje SŽ pregledoval Korytkovo zapuščino, ki je medtem postala dostopna v NUK, je prisodil Antonu še pesem o **Rošlinu in Verjanku** iz ms. 479 (gl. SŽ, 23 in op. na str. 238), tako da naj bi bilo vseh zapisov

¹⁰ Kidrič, Zgodovina, 503, 557.

¹¹ Kidrič, Zgodovina, 545; gl. Vaterländische Blätter für den österr. Kaiserstaat. Wien 1811 (gl. SBL).

¹² Kidrič, Zgodovina, 567.

¹³ Grafenauer, LV, 34 opb. 27.

¹⁴ NUK, ms. 1008, št. 1, l. 46/47: Prijateljjev prepis Rudeževega pisma Vrazu 11. 3. 1842.

¹⁵ Kidrič, Paberki, 40.

¹⁶ Prijatelj, Popotovanja, 157; gl. tudi op. 14.

¹⁷ Prim. Kidrič, Korytkova smrt, 36 = Fr. Kidrič, Korytkova smrt in ostalina. Ljubljana 1947 (SAZU, Poročila 1); Kidrič, Paberki, 4 sl.

Rudeževe zbirke 9. Zagovor (Š III/5165) je objavil že Fr. Levce v LZ VI/1886, 315, in prošnjo za vreme (Š IV/7815) Korytko v SPKN I, 19. Vse druge primere je našel Štrekelj v Vrazovi zapuščini (VO. II in VIII ter IV). Vraz je kot Rudežev zapis objavil **Rejenko** (NPI, 151 sl.) in izrecno povedal, da jo ima »Iz Ribnice od g. Ant. Rudeža«. Ta Anton kajpak ni mogel biti Jožefov oče, ker je umrl že leta 1829 in ga Vraz sploh ni mogel poznati, bil je njegov sin Anton ml. Prav ta pa je dal najbolj trden dokaz, da moremo Rudeževo zbirko imeti za delo Jožefa. Anton ml. je v Gradcu, kjer se je bil seznanil z Vrazom, najbrž govoril z njim tudi o pesmih, zakaj 3. aprila 1838 mu je pisal pismo, v katerem pravi: »Tako, ko sem prišel sem (= v Ribnico), sem prosil svojega očeta, da bi mi pokazal zbirko kranjskih pesmi, o kateri sem domneval, da jo ima. Zagotavljal mi je, da pesmi res ima; bile pa so založene in jih je šele zdaj spet našel.« Nato poroča o nekaterih pesmih iz zbirke ter se opravičuje, da mu bo nekaj odlomkov prepisal, kakor so v rokopisu, češ da se na slovansko literaturo in pravopis nič ne razume. Pismo je pisano nemško in ga je v celoti objavil Prijatelj (Popotovanja, 157—160), v slovenskem prevodu pa deloma Grafenauer (LV, 34 sl.). Jožef Rudež nemara ni vsega sam zapisal, temveč je zbiral tudi zapise drugih; kajti Anton ml. piše Vrazu, da je oče dobil rokopise pesmi od raznih ljudi. Druga priča za Jožefovo zbirateljsko delo je Korytko. V oglasu, ki ga je objavil v listu *Illyrisches Blatt* št. 30 in ga datiral s 26. julijem 1838, omenja, da mu je Jožef Rudež že izročil pesmi, ter nadaljuje: »Zbral jih je bil že pred daljšim časom, ko se je še v dobi za Kranjsko neumrljivega Vodnika zavzemal z vsem žarom za vse narodne stvari.«¹⁸ Podatek je mogel dobiti Korytko le od Jožefa samega, in če pravi, da je pesmi zbral, pomeni to lahko, da jih je zapisal ali dal zapisati. Vsekakor so tudi vsi tisti primeri, ki sta jih Štrekelj in Glonar pripisala Antonu Rudežu, v resnici Jožefovi in je bil Anton le posrednik, pa še to samo za Vraza.

Kolikšna je bila zbirka slovenskih pesmi Jožefa Rudeža, bo težko kdaj natanko dognati, ker se rokopis ni ohranil v celoti. Prav gotovo se med tistimi, ki so pri Štreklju zaznamovane kot »kranjske«, skriva še kakšna Rudeževa, zapis ali prepis, ki je doslej ni bilo mogoče identificirati. Zapisovalcem tistega časa se ni zdelo pomembno navajati ob pesmi ime kraja, kjer so jo dobili, zato je mogel Štrekelj večkrat samo ugibati in je sklepal po rojstnem kraju zapisovalca, če ni vedel za okoliš, kjer je ta zbiral. Včasih si je pomagal iz zadrege s splošno oznako »kranjska«. Tako je storil pri večini pesmi iz SPKN, če ni imel drugega vira.

Po tem, kar se je dalo doslej neposredno dognati, je obsegala zbirka Jožefa Rudeža najmanj 24 slovenskih pesmi. Za 18 primerov se moremo sklicevati kar na Rudeža samega; pisane so namreč z njegovo roko na listih 80 in 91—95, ki so sestavni del ms. 479 v NUK. Drugih 6 navaja Anton ml. v omenjenem pismu Vrazu. Štrekelj ms. 479 ni poznal, saj ga je Avg. Žigon šele leta 1922 pridobil za NUK hkrati z ms. 433, ms. 478 in ms. 480.¹⁹

¹⁸ Grafenauer, LV, 37 navaja napačne datume; zmotil se je Prijatelj na katerega se sklicuje.

Ob izidu Š I Štrekelj tudi še ni poznal pisma Antona ml. Vrazu. Pač pa ga je lahko bral Glonar, ki je imel tudi ms. 479 v rokah, saj je zajemal iz nje za SŽ. Kljub temu navaja, da je **Rošina in Verjanka** zapisal Anton Rudež za Korytka (gl. SŽ, 235 sl.), in celo Grafenauerju se je v LV nekajkrat zapisalo Anton namesto Jožef (prim. str. 29, op. 18, str. 33. sl. in str. 34, op. 27). Da je ms. 479, l. 80, 91—95 res pisal Jožef Rudež, se lahko prepričamo, če primerjamo ta rokopis npr. z zvezkom v »Korytkovem zborniku I« (ms. 455 I, str. 193—239), ki ga je nedvomno pisal Jožef Rudež in naslovil »Allerhand abergläubische Meynungen und Gebräuche der Reifnitzer«,²⁰ ali pa z njegovimi rokopisi iz arhiva ribniške graščine, ki je shranjen v Državnem arhivu SRS v Ljubljani.²¹

Ms. 479 je zbirka pesmi, ki jih je zapisal deloma Korytko sam, večinoma pa jih je dobil od drugih zapisovalcev. Rudežev rokopis obsega šest listov velikega pisarniškega formata in vsebuje tele pesmi:

/l. 80/ **božično** z melodijo in naslovom *Alter Reifnitzer Weihnachtsslied* (gl. SPKN III, 113, od koder je bila sprejeta v Š III/4788 kot **Oznanilo Jezusovega rojstva** z opombo »Neznanega zapisovalca«);

/l. 91/ **Pejsim od hčirke z bratcam noseče** (Štrekelj jo je dobil v VO. XX. 52, pa jo je moral izločiti iz Š I, ker se je zdela odbornikom založnice Slovenske Matice spotikljiva; objavil jo je šele Glonar v Dodatku k Š I, št. 3, ki ga je natisnil v Etnologu X/XI leta 1938, ni pa vedel, da je Rudeževa, marveč jo je imel za gorenjsko);

/l. 91/ **Špela, ljubica brez srca** (gl. Š. I/79, ki se sklicuje na VO. II, 13 in jo pripisuje Ant. Rudežu, ker je Vraz navedel, da je iz Ribnice; SŽ, 33 jo objavlja po ms. 479, pravi pa, da jo je A. Rudež zapisal leta 1838 za Korytka);

/l. 91/ **Od Rimske Grafine** (gl. SPKN I, 100, od koder je vzeta za Š I/121 z opombo, da je kranjska, neznanega zapisovalca; tudi Glonar, ki jo je objavil v SŽ, 25 natanko po ms. 479 — medtem ko je v SPKN »popravljen« — je menil na str. 238 SŽ, da jo je za Korytka zapisal neznanec);

/l. 92/ **zazibalka iz Loškega potoka** z začetkom *Tutaj ninaj* (gl. VO. I, 120, kjer jo je dobil Štrekelj in jo objavil v Š IV/8176 z oznako kraja in opombo »Zps. neznanec«);

/l. 92/ **dve izštevalnici za igre** z začetkom *Perva lina, druga lina oz. En duj ter ta nuj* in pripombo: *Auf nachstehende Reime zählen sich die Reifnitzer Kinder bey dem Spiele nur um jenen zu bestimmen, der irgend etwas anfangen soll*;

/l. 92/ **otročka prošnja za lepo vreme** s pripombo: *Tako ribniški otroci vedró vreme prosijo* (gl. SPKN I, 19, od koder jo ima Š IV/7815, ki navaja hkrati kot »redakcijo I« Vrazov prepis iz VO. IV, 9,

¹⁹ Grafenauer LV, 29, op. 18: ms. 433 je revizijski cenzurni rkp. Korytkove zbirke za SPKN, ms. 478 je pripravljalni zvezek »Piesni ludu krajnskego«, ms. 480 tiskarsko cenzurni rkp. SPKN.

²⁰ Kidrič, Paberki, 4.

²¹ Za pomoč pri iskanju ustreznega gradiva se zahvaljujem arhivarki Majdi Smoletovi.

zapis pa napačno pripisuje Antonu Rudežu; besedilo ima v Š IV krajevno oznako »Iz Ribnice«;

/l. 92/ **Od desetnice** (gl. SPKN II, 86, od koder je objavljena v Š I/311 z opombo »Kranjska. Neznane zapisa valca«; SZ, 41 jo je vzel iz ms. 478, 8.9, ki se ujema z ms. 479, pisala pa jo je neznana roka in svojeručno popravljal Prešeren);

/l. 93/ **Od Majerce** s pripombo *Wiegenlied* (gl. SPKN I, 103 in NPI, 160; Š I/123 — z opombo »Gorenjska. Neznane zapisa valca, najbrž za Smoletovo zbirko« — jo ima iz VO. XX, 23; opozarja, da se besedilo ujema z objavo v SPKN in NPI ter da je melodijo iz Ribnice objavil Kuhač kot št. 1530 v IV. knj. svoje zbirke;²²

/l. 93/ **Od desetnice** (gl. SPKN I/82, od koder je v Š I/310 z opombo »Kranjska. Neznane zapisa valca«);

/l. 94/ **Od Marjetke** (gl. SPKN I, 109; Š I/129 jo ima iz VO. XX, 29, jo označuje za »kranjsko« in domneva, da jo je nekdo pisal za Smoleta; v VO. XXI. B št. 7 je druga redakcija, ki jo je pisal Kastelic, Prešeren pa popravil in potem izročil Vrazu; to redakcijo je našel Glonar še v ms. 478, 72 in jo objavil v SZ, 27);

/l. 94/ **Od Markica** (gl. Š I/42, po VO. XX, 19 označena kot »Kranjska. Neznane zapisa valca«; Vraz da jo je dobil najbrž od Smoleta);

/l. 94/ **svatovska** z začetkom *Le preč, le preč od hiše z njo in* uvodno opombo *Reifnitzer Hochzeitslied, welches bey Abführung der Braut ausdem väterlichen Hause in jenes des Bräutigams gesungen wird* (gl. SPKN I, 2; Š III/5432 jo ima iz VO, XX. 37a in jo pripisuje A. Smoletu; čeprav omenja, da ima Kuhač IV/1265 melodijo iz Ribnice, je v Š III označena le kot »kranjska«);

/l. 94/ **svatovska** z začetkom *Lesem lesem hišni oča in* pripombo *Beym Sammeln der Brautgeschenke wird folgendes Lied gesungen*; popravki v besedilu so pisani s Prešerenovo roko (gl. SPKN I, 3; Š III/5389 jo ima iz VO. XX, 37b, jo označuje za »kranjsko« in domneva, da je iz zbirke Andreja Smoleta; opozarja tudi na melodijo pri Kuhaču IV/1238, ki se glede besedila sklicuje na SPKN);

/l. 95/ **Od Verjankota** (gl. SPKN I, 91, od koder je v Š I/139 kot »Kranjska. Neznane zapisa valca«; poleg tega je še ena redakcija v SPKN II, 82, ki se ujema z NPI, 172 in KČ III, 102, od koder je ponatis v Š I/140 kot »Kranjska. Iz zbirke Andr. Smoleta.«);

/l. 95/ **Novoletna** z naslovom *Neujahrslied, welches bey Gelungenheit des sogenannten Koledvanje gesungen zu werden pflegt* (gl. SPKN, I, 14, od koder je objavljena v Š III/4933 kot »Kranjska. Neznane zapisa valca«);

²² Fr. Š. Kuhač, *Južnoslovenske narodne popievke. I—V. Zagreb 1878—1881, 1941.*

/1. 95/ **Od ščinkovke** (gl. SPKN I, 47 in ponatis v Š I/801 kot »Kranjska. Neznane zapisa valca«).

Teh 18 pesmi mora biti tista zbirka, o kateri je pisal Korytko v svojem oglasu, da jo je dobil od Rudeža (gl. spredaj). Ne samo, da so nekatera besedila prečrtana z rdečim svinčnikom in je zraven pripisano »abgeschrieben«, nekatera so popravljena, in roka, ki je pisala popravke s svinčnikom, je bila Prešernova. Pesmi so s tem res izgubile nekaj germanizmov in nemških popačenk, hkrati pa so pretrpele škodo, bolj v besednem ritmu kot po pristnosti. Najbolj prizadeta je bila vsekakor novoletna kolednica. Treba je samo primerjati izvirni Rudežev zapis z objavo v Š III!²³

Anton ml. je v pismu Vrazu omenil 8 pesmi iz očetove zbirke, od teh 4 o kralju Matjažu (»In 4 von diesen Gedichten wird der, in unseren Genden berühmte Kral Matias besungen«). Po začetkih, ki jih navaja, spoznamo, da so to besedila pesmi **Kralj Matjaž v turški ječi** (gl. Š I/10, kjer je označena kot »Gorenjska«), **Kralj Matjaž reši svojo nevesto** (gl. Š I/4 z opombo »pela baba z Broda«, Š I/5 »iz sela Gerovo« in Š I/6 »Poljanska v Belih Kranjcih«; Anton ml. je poljansko označil kot »Ilirsko«, za eno je napisal, da je v narečju, kot ga govorijo na meji med ribniškim in hrvaškim ozemljem — mislil je nemara Brod na Kolpi — medtem ko naj bi bila tretja v »navadnem kranjskem narečju«). Za Matjaževimi je prepisal melodijo in prvo kitico **božične**, ki smo jo našli že v ms. 479. Pravi, da je »stara ribniška božična pesem« in da je »zaradi njene lepe narodne melodije ne sme preiti«. »**Pesem Od Vide**«, nadaljuje potem, »je bila vzeta že v Čbelico«. Nazadnje našteva še pesem **Od Kreisa**, ki da vsebuje »več nemških besed« (po začetnih verzih sodimo, da je to varianta k Š I/299 **Kresnice**) in »stara pesem« **Od rejenke** (gl. Š I/119, ki jo je Štrekelj povzel po Vrazovem prepisu v VO. VIII, 42 in pripisal Ant. Rudežu, ker je pač tudi v NPI on imenovan kot zapisa valca).

Poleg naštetih 25 pesmi je zelo verjetno Rudeževa še ljubezenska Š II/1773 **Ljubi pride k čakajoči ljubici**, znana iz Vrazovega prepisa (VO. II, 16), zanesljivo njegov pa zagovor zoper kačji pik. Kot rečeno je tega

²³ Rudež (ms. 479)

Prešeren (Š III/4933)

o o / — o o / — o / — o / —									
Mi smo	/nu-coj	/k vam	per-	/raj-ža-	/li	Mi smo	nocoj k vam	prišli ,	
vam	/no-vo	/lej -to	/ta -la-	/ti.		novi leto	vam	delit .	
Al	/je sve-	/tó lej-	/to no-	/vó!		Al	je sveto léto	novó!	
Kaj	/čmo pa	/že -nam	/ta -la-	/ti?		Kaj	čmo pa ženam	deliti?	
E-	/no ru-	/de -čo	/gar-tro-	/žo.		Jim	rudečo hočmo	róžico.	
Kaj	/čmo pak de-/kli -čam	/ta -la-	/ti?			Kaj	čmo pa deklíčam	deliti!	
En lejp	/kranc-celc	/rož-na-	/ti.			Prav lép	vénec	róžnati.	
/čmo pa du-	/hov-nim	/ta -la-	/ti?			Kaj	čmo pa duhóvnim	dáti?	
Kaj	En-ga	/bejl-ga	/go-lob-	/ca.		Jim	béliga čmo	golobíča.	
To	/nej o-	/ben go-	/lo-bec	/bejl,		To	ni nobén golobíč	bél;	
to	/je sam	/tro -štar	/sve-ti	/duh.		to	je sam	tolážnik	svéti Duh.

objavil že Fr. Levec v LZ VI (1886) in ponatisnil Štrekelj (Š III/5185). Pozneje je prišel v evidenco še prepis, ki se je ohranil v »Korytkovem zborniku I« (ms. 455 I), na str. 98, pisan z roko Jožefa Rudeža.

Nekatere teh pesmi iz Rudeževe zbirke so se ohranile tudi v prepisih Andreja Smoleta, ki so del Vrazove zapuščine (VO. XX). Smole je tudi sam zbiral pesmi in Grafenauer LV, 28 misli, da si je Smole napravil zbirko v letih ok. 1821—1824. Njegovi prepisi iz Rudeževe zbirke dokazujejo, da je le-ta morala nastati prej; torej je imel Korytko prav, ko je zapisal, da je Rudež zbiral v času Vodnika t. j. pred letom 1819. Ko se je Smole leta 1831 vrnil iz tujine, kamor je bil zbežal leta 1827 pred konkurzom, je izročil svojo zbirko Kastelcu za objavo v KČ.²⁴ Vsaj del zbirke mu je moral Kastelic vrniti, ker je nekaj pesmi dal leta 1840 Vrazu;²⁵ to so verjetno prav tiste, ki so pisane s Smoletovo roko na enakih listih močnega pisarniškega papirja v VO. XX. Štrekelj Smoletove pisave ni spoznal, kot se vidi iz njegovih pripomb o »precej okorni roki«, ki da je ta besedila pisala najbrž za Smoleta. Če primerjamo izvirnike Smoletovih pisem Čopu (ms. 489 v NUK) pa se lahko prepričamo, da je pisava obakrat ista — Smoletova. Od Rudeževih primerov so v Smoletovem prepisu VO. XX. pesem o **kralju Matjažu v turški ječi** (Š I/10) **Od Markca** (Š I/42), **Od majerce** (Š I/123), **Od Marjetke** (Š I/129), obe svatovski (Š III/5432 in 5389) in **Od hčerke z bratom noseče**. Ker je Štrekelj domneval, da je te pesmi nekdo pisal za Smoleta,²⁶ jih je imel za gorenjske (Š I/10, 123) ali kranjske (Š I/42, 129, III/5389, 5432).

Pesem **Od Vide**, o kateri je pisal Anton ml. Vrazu leta 1838, da je bila objavljena že v Čbelici, se je ohranila v Korytkovem pripravljalnem zvezku za zbirko, naslovljenem »Piesni ludu kranjskiesgo« (ms. 478) na listih 3 in 4.²⁷ Tam jo je bil našel A. Žigon in objavil v Domu in svetu 1927, za njim pa v SŽ, 48 Glonar, ki je menil, da jo je »Iz Smoletove zbirke za E. Korytka 1838 prepisal neznanec«; zapis da je bil za predlogo Korytku, ki jo je objavil v SPKN I, 116—119, od koder je tudi Š I/74, označena kot »kranjska«. Že Grafenauer, LV, 36 je ugotovil, da je prvotni zapis Rudežev; opomba, da izhaja pesem **Od Vide** »iz Gosp. Smoletovega sbera«²⁸ govori torej le za Smoleta-zbiralca, ne neposrednega zapisovalca. Najmočnejši dokaz za to, da je **Lepa Vida** Rudeževa in ribniška, pa smo dobili leta 1964, ko je 70-letna Marija Tekavec pd. Skajževa iz Dan pri Ribnici zapele prve štiri kitice te pesmi, kolikor si je pač zapomnila v otroških letih od svoje tete, očetove sestre, ta pa se je bila naučila od svoje matere. Po

²⁴ Grafenauer LV, 27, op. 8.

²⁵ gl. NUK ms. 471, št. 52, Vrazovo pismo Smoletu 3. okt. 1840, v katerem se mu zahvaljuje za poslani pesmi.

²⁶ Če je za obe svatovski sodil, da sta Smoletovi, kako da ni prepoznal pisave pri vseh drugih? In kako da Glonar ni opazil Štrekljeve nedoslednosti, ko je imel vse rokopise v rokah in jih je mogel primerjati?

²⁷ V SŽ, str. 239 je napak navedeno list 2, 3.

²⁸ Gl. Grafenauer LV, 26.

teh pevkah sega tradicija **Lepe Vide** v Ribniški dolini prav v Rudeževe čase.²⁹

Roka, ki je pisala pesem **Od Vide** v ms. 478, je prepisala za Korytka del cenzurnega duplikata zbirke, zato je domneval Žigon, da je rokopis list iz tega duplikata;³⁰ gotovo se je motil, saj je papir le podoben, ne enak. Neznani pisec pa je prepisal tudi pesem **Od kresa**, ki je prav tista, o kateri poroča Anton ml. v pismu Vrazu. V ms. 478, 36 je s to roko pisana še pesem o **poljski kraljici**, ki naj bi jo bil po Glonarjevem mnenju v SŽ, str. 239 »Za E. Korytka 1838 (iz Smoletove zbirke?) prepisal neznanec« in je s Prešernovimi popravki izšla v SPKN I, 122 ter kot domnevni zapis Ravnikarja-Poženčana v Š I/35. Da je tudi ta pesem iz Rudeževe zbirke, dokazuje doslej neznani Vrazov prepis v njegovi zapuščini v zagrebški vseučiliški knjižnici (sgn. R 4031/II, 3),³¹ kjer je izrecno navedena med ribniškimi. Hkrati z njo je Vraz prepisal (na enak papir, kot so ribniške v VO. II) tudi **Desetnico**, pesem **Od kresa** in **Šinkovko** pa štiri otroške. Tista o **lisici in petelinu** je doslej neznan odlomek variante k Š I/962, ki jo je zapisal domačin A. Zobec v Ribniški dolini leta 1876, vpraševalnica o **kosovih čevljih** pa je izšla kot »Kranjska. Zapisal St. Vraz« v Š IV/7472, kjer je ponatisnjena iz Šafaříkovega Slowen. národopisa, 166.³² Ostali dve sta varianti k Š IV/7947 in 7950 in zanju doslej nismo vedeli.

Pisec prepisov pesmi **Od Vide**, **Poljska kraljica** in **Od kresa** je moral biti nekdo ob bližnjih Korytkovih znancev, saj mu je prepisoval ne samo cenzurni duplikat zbirke, temveč tudi osnutek njegovega oklica za zbiranje narodnih pesmi, ki je bil objavljen v Ill. Blattu št. 25, 23. jun. 1838. Kdo bi to bil, se doslej še ni dalo ugotoviti. Mogoče nekdo, ki je poleti 1838 spremljal Korytka v Ribnico? Zdi se namreč, da je Rudež dal Poljaku najprej tisti del svoje zbirke, ki se je ohranil v Korytkovi zapuščini v ms. 479 na listih 80 in 91—95. To se je moralo zgoditi v času od 3. aprila — ko je Anton ml. pisal Vrazu, da je oče »šele zdaj spet našel« dotlej založeno zbirko — in 23. jun. 1838, ko je Korytko v oglasu omenil, da je dobil pesmi od Rudeža. Avgusta 1838 je bil Korytko sam v Ribnici in je takrat mogel prepisati **Rejenko**, njegov znanec pa še **Od Vide**, **Poljsko kraljico** in **Od kresa**. Ker si je Smole prepisoval iz Rudeževe zbirke že prej (gl. zgoraj), pač v času svojega zbirateljskega dela 1821—1824, je Korytko dobil del Rudeževe zbirke še prek Smoleta. Vraz je zvedel zanjo vsaj v začetku leta 1838 in mogoče je istega leta tudi že nekaj dobil, saj obsega omot II z napisom »Narodne pjesmi slovenske. 2. svežčica, u svakom 4. lista« (gl. ms. 481, VO. II) prav tiste tri pesmi o kralju Matjažu, o katerih mu je bil pisal Anton ml., zraven pa še **Špelico** in ljubezensko (= Š II/1773) ter je na začetku napisano »u Ribnici« (pozneje še dvakrat). Zakaj teh pesmi ni

²⁹ Pesem je objavljena v moji zbirki »Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini« Ljubljana 1969, kjer so tudi vsi podatki o pevkah.

³⁰ Grafenauer LV, 30.

³¹ Za pomoč pri iskanju se zahvaljujem kolegici Evi Bezić iz Zagreba.

³² Strekelj pravi, da je v VO. ni našel in da je v njej »marsikaj nekranj-skega«. Kako neki, ko pa je prav tako povedala pesem Dolenjka iz Gradeža p. Turjaka, živeča v Goriči vasi p. Ribnici! (Posnetek v arhivu GNI).

sprejel v NPI, lahko samo ugibamo. Objavil je samo **Rejenko**, češ da jo je dobil od Ant. Rudeža. Da mu je moral poslati več, kot je v VO. II, dokazuje prav najnovejša najdba.

O Jožefu Rudežu sodimo, da ni zapisoval samo besedil, temveč tudi melodije pesmi. Dokaz za to bi bila božična in njegov prispevek v časopisu »Vorzeit und Gegenwart«, kjer je leta 1823 objavil besedilo kočevske variante **Majerce** in obljubil za pozneje še melodijo. Ker je nad vsemi vrsticami božične označil ritem besedila, lahko vidimo, da je imel posluh za to. Če pesmi njegove zbirke v tem pogledu večkrat šepajo, ne bo kriv on sam, temveč tisti, ki jim je naročil zapisati pesmi, pa so si jih dali narekovati namesto peti. Rudeževih glasbenih zapisov — izvzemši božične pesmi — ni ne v Korytkovi ne v Vrazovi zapuščini. Da so pa vendarle morali biti, domnevamo iz dela, ki je začelo izhajati dobrih 30 let po Rudeževi smrti — iz Kuhačeve zbirke južnoslovanskih ljudskih pesmi.

Franjo Š. Kuhač, hrvaški muzikolog, rojen 1834 v Osijeku, je študiral učiteljske in glasbeno šolo v Pešti, potem še zasebno v Weimarju in na Dunaju, kjer se mu je vzbudilo veselje do raziskovanja ljudske glasbe. Leta 1859 se je vrnil v Osijek in se posvetil ljudski pesmi. Vse do leta 1871, ko se je za stalno preselil v Zagreb, je neutrudno zbiral in zapisoval; po njegovi izjavi je njegova zbirka obsegala ok. 4000 primerov.³³ Že kmalu mu je dozorel načrt, da pesmi tudi izda. Leta 1878 je izšla prva knjiga z naslovom Južnoslovjanske narodne popievke. Leta 1879 je bila natisnjena druga knjiga, leta 1880 tretja in 1881 četrta. Peta knjiga je ostala v zapuščini; izdala jo je JAZU leta 1941, za tisk pripravila B. Širola in Vl. Dukat.

V vseh knjigah svoje zbirke objavlja Kuhač tudi slovenske pesmi. Pri nekaterih ima opombo »Iz moje sbirke tekstova« (gl. npr. III/990), pri drugih piše »Nastavka tekstu ne imam« (npr. IV/1205), kar naj bi nemara pomenilo, da je tudi te zapisal sam. Včasih pa se sklicuje na druge zapisovalce, npr. M. Majarja Ziljskega. Besedila je ponatiskoval tudi iz Vraza in drugih zbirk. Iz Kuhačeve korespondence je videti, da je imel stike z nekaterimi slovenskimi kulturnimi delavci, razen z Majarjem npr. še s Čerinom, Gerbičem in Hubadom. Majarju se v nekem pismu iz leta 1879 (gl. koresp. knj. VI, št. 86)³⁴ zahvaljuje za poslane pesmi, naslednje leto (VI, št. 288) pa mu je sporočil, da je v II. in III. knjigo svoje zbirke uvrstil nekatere Majarjeve zapise.

V IV. knjigi (1881) so objavljene tudi melodije k petim pesmim iz Rudeževe zbirke: št. 1238 je svatovska z začetkom *Lesem, lesem hišni oče*, št. 1265 druga svatovska *Le preč, le preč*, št. 1521 *Desetnica*, št. 1530 **Majerca** in št. 1537 **Rejenka**. Za besedilo se pri prvi sva-

³³ Enciklopedija Jugoslavije 5 (Jugo-Mrak), Zagreb 1962; Muzička enciklopedija 2 (K—Ž), Zagreb 1963.

³⁴ Kuhač je imel navado, da je vsako pismo, ki ga je komu poslal, prej prepisal v posebno knjigo. Debele knjige teh prepisov so se ohranile in jih je dal dr. Vinko Zganec prepisati za arhiv JAZU. Kopijo si je obdržal. Lepo se mu zahvaljujem, da mi je dovolil pregled in uporabo!

tovski sklicuje na SPKN, pri **Rejenki** in **Desetnici** na NPI, za **Majerco** pa pravi samo, da je »Iz Vrazove zbirke«. Zanimivo je, da mu je prva svatovska samo »kranjska«, pri **Rejenki** in **Desetnici** pa pove, da sta iz Ribnice. Od kod Kuhaču te melodije? Da bi jih bil zapisal sam, ni verjetno. Če je še leta 1868 v nekem pismu tožil, da ima s hrvaščino težave — takrat se je še podpisoval Koch, ker je bil iz ponemčenega rodu — čeprav je takrat že devet let zapisoval po Hrvaškem, kako bi se bil znašel med slovenskimi pevci? In čemu naj bi bil hodil prav v Ribnico? Pa če bi bil že recimo šel tja, kako da bi bil zapisal le melodijo in ne cele pesmi? Kako bi bil tudi mogel pesem, ki bi jo bil zapisal sam, objaviti le kot »kranjsko« — tako je storil s svatovsko *Le sem, le sem* — namesto da bi bil izrecno navedel kraj zapisa kakor drugod? Poleg tega ni iz njegove bogate korespondence nikjer razbrati, da bi bil hodil po Ribniški dolini ali vsaj po Dolenjskem. Leta 1870, 24. maja, je pisal dr. Ivanu Dežmanu v Zagreb (koresp. knj. II, št. 16), da ima veliko slovenskih melodij, a največ samo po prvo kitico; iz Vrazove prve knjige (mislil je NPI) da si je prepisal le 50 besedil, za katere ima melodije; naj bi mu Dežman sporočil, ali namerava Slovenska Matica izdati Vrazove zapise, ki so ostali v rokopisu, in kdaj; upa namreč, da bi v drugi knjigi (mislil je nadaljevanje NPI) našel, kar išče. Kako da je že maja 1870 spraševal o namerah Slovenske Matice, ko pa je le-ta šele ob koncu 1869 dobila VO. iz Zagreba od Matice Ilirske?³⁵ Se pravi, da je Vrazovo zapuščino poznal? Nedvomno. Dokaz za to lahko najdemo prav v njegovi zbirki. Treba je samo primerjati melodije k slovenskim pesmim s teksti iz NPI in tiste, ki jih je našel Štrekelj v VO. XIX. že potem, ko je Kuhačeva zbirka izšla. Ker melodije iz VO. XIX. dotlej niso bile nikjer objavljene, je očitno, da je Kuhač VO. poznal, da jo je imel v rokah še pred 1869, ko so jo poslali v Ljubljano.³⁶ Čeprav se Kuhač le za besedilo sklicuje na Vraza, prav na NPI, in o imenu zapisovalca molči, je neverjetno, da bi bil melodije zapisal sam. Nemogoče je namreč, da bi bil po približno štiridesetih letih — toliko je minilo od časa Vrazovega zbiranja — dobil do pičice enake melodije kot Vraz. Izkušnje kažejo, da pesem tudi v primeru, ko se deduje od matere na hčer, ne ostane popolnoma enaka. Kuhačeve melodije pa se z Vrazovimi natanko

³⁵ Gl. Š IV, str. *7.

³⁶ Prim. Fr. Kidrič, Bibliografija Vrazovih spisov in korespondence. CZN, 1910. 344 sl.

Leta 1863 poseti Franjo Kuhač »profesora Mesića, tedanjega podpredsednika Ilirske Matice, te nadje u predsoblju njegovom... stare, napol poderane kajdne spise, koji su razbacani ležali u kotovih toga predsoblja. Buduć je čekati morao... zapita njegovu slugu, nebi li smio note ove malo pregledati. Sluga mu odvrati: »Slobodno gospodine, ta mi ih i tako za ništa drugo netrebamo, nego za zamatanje...« Predstaviv se prof. Mesiću, zamolio ga, da bi on njemu — kao sabiratelju narodnih popievaka i starih glasbenih rukopisa — rečene spise kajda poklonio. »Drage volje«, reče Mesić, »samo se bojim, da se nećete s njim mnogo okoristiti, jer što je boljega bilo: mise, opere i druge glasbene komade, raznesoše mi; a da pravo kažem, nisam ni svega dobio, jer iza smrti Vrazove uzeo je svatko od njegovih nota, što je mogao i htio.« (Kuhač, Vienac XII, 605).

ujemajo, morebitne razlike so očitni »redakcijski popravki«. Prim. Kuhač IV/1544 in Š I/104 ali pa Kuhač II/768 in Š I/111:

The image displays two musical staves for comparison. The upper staff is labeled 'Š I/104' and 'Kuhač IV/1544'. It features a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The lower staff is labeled 'Š I/111' and 'Kuhač II/768'. It also has a treble clef and a key signature of one sharp (F#). Vertical dashed lines connect the two staves, indicating specific points of comparison between the two versions of the melody.

Ker sta od naših starejših zapisovalcev — kolikor nam je znano — le Vraz in Rudež zapisovala melodije in ker se je izkazalo, da je Kuhač jemal slovenske melodije za svojo zbirko iz VO., potem moremo za tiste, ki jih locira v Ribnico — čeprav te oznake ni v NPI, na katere se sklicuje za besedilo — domnevati, da jih ni zapisal sam, temveč dobil iz VO., v nekem zdaj neznanem svežnju. Tam so bili nemara originali za VO. XIX.³⁷ Drugače si ne moremo razlagati Kuhačevih melodij »iz Ribnice« in tudi ne njegove krajevne oznake pri zapisih.

Če pa naj bodo melodije k ribniškim pesmim v Kuhačevi zbirki Rudeževe, kaj naj si mislimo o pesmih, kot je **Smrt kralja Matjaža** ali **Lahkoživčeve sanje**, ki ju objavlja Kuhač z melodijo v IV/1506 in II/577 in domneva Štrekelj, da sta iz Smoletove zbirke (gl. op. k Š I/12 in Š I/131)? Jezik teh dveh pesmi, zlasti v preprostejših, malo popravljenih variantah, kot sta npr. Š I/11 in SŽ, 178, kaže poteze gorenjščine in zadnja vsebuje celo podrobnosti (omenja rotovž, lontovž, Friškovec), zaradi katerih bi bila težko nastala kje drugje kot v Ljubljani ali njeni neposredni okolici. Da bi jo bil Rudež tu zapisal? Pri Vrazu je ni. Ali naj računamo s kom drugim, ki je zapisoval za Smoleta? Potem bi moral biti tudi ta vir v VO. in z njo dostopen Kuhaču, saj do drugih slovenskih zbirk ni mogel.

³⁷ Ko je namreč Vraz sestavljal zvezek z oznako VO. XIX., je pisal tekste le na levo polovico strani, desno pa prihranil za melodijo; ponekod je ostalo črtovje prazno, kar je znamenje, da je imel melodije spisane posebej.

Kdo bi bil mogel Kuhača opozoriti na VO., lahko samo ugibamo. Utegnil bi biti Ferdo Kočevar, ki je 1868 v Slov. gospodarju obširno poročal o VO., se pri Slov. Matici zavzemal za nabiranje »narodnega blaga«, jo priganjal, naj prevzame VO. od Matice Ilirske, priobčeval v Novicah 1868 iz nje pesmi in nekaj let kasneje (1873) poročal v Slov. Narodu o svojem zbiranju pesmi v zagrebški okolici.³⁸

Uganka pa ostaja nazadnje še vedno pesem o kosu, za katero navaja Kuhač v III/990, da jo ima »Iz Ribniške okoline u Kranjskoj« in pozna Štrekelj le ta primer (gl. Š I/945). Da bi bil prav to edino zapisal Kuhač sam? Komaj. Da bi jo pripisali Rudežu, pa je tvegano, ker vsaj za zdaj nimamo dokazov.

Po dosedanjih ugotovitvah moremo trdno reči le, da zbirka Jožefa Rudeža obsega vsaj 33 primerov, da je nastala verjetno v letih 1811—1819 in sodi potemtakem med najstarejše zbirke slovenskih ljudskih pesmi. Okoliščina, da so v njej najlepše slovenske balade in da ji moremo prisoditi tudi nekaj melodij, ji daje še posebno ceno.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE SAMMLUNG SLOWENISCHER VOLKSLIEDER VON JOŽEF RUDEŽ

Den Namen Rudež nannten slowenische Volkskundler oft unter den Volksliedsammlern, doch hatte man bisher keine richtige Vorstellung weder vom Inhalt noch vom Umfang seiner Sammlung und auch über deren Autor war man sich nicht im klaren. Unter den Liedern publiziert von Štrekelj wurden ausdrücklich nur 8 Beispiele Jožef bzw. Anton Rudež zugeschrieben.

Jožef's Vater, Anton gebürtig vom Karst, nahm 1789 die Stelle des Gutsverwalters beim Grafen Kobenzl in Ribnica an, kaufte 1810 das Gut samt Schloss und gründete den letzten Herrengeschlecht des Tales von Ribnica. Anton Rudež d. Ä. war Freund des ersten slowenischen Dichters V. Vodnik und des Mäzens Baron Zois und wegen seinen linguistischen Kenntnissen von den Zeitgenossen geschätzt. Jožef (geb. 1793) wurde zum Teil schon im väterlichen Hause, noch mehr aber durch seinen Erzieher und Freund J. Kopitar (berühmten slowenischen Philologen) für volkskundliche Arbeit angespornt. Auf Kopitar's Anlass verfasste er 1811 und publizierte anonym die Beschreibung der Hochzeitsbräuche im Karstgebiet. Er interessierte sich auch für die Gottscheer Nachbarn und wurde einer der frühesten Forscher der Gottscheer Mundart, Tracht, des Brauchtums und der Lieder. Durch den Dichter Fr. Prešern und dessen Freund A. Smole wurde er 1838 mit dem polnischen Emigranten und Ethnographen Emil Korytko bekannt. Als dieser durch einen Aufruf seine Absichten zur Publikation aller slowenischer Volkslieder bekannt gab, war Jožef Rudež einer der ersten,

³⁸ Š IV, str. *4—*9 passim.

der seine Aufzeichnungen Korytko aushändigte. Fast zur selben Zeit machte sein Sohn Anton d. J. die Bekanntschaft mit dem Volksliedsammler Stanko Vraz und berichtete ihm in einem Brief über Vaters Sammlung. Dadurch entstand die falsche Vermutung Anton d. J. sei auch der Aufzeichner.

Die Sammlung von Jožef Rudež hat sich nur zum Teil erhalten. Mit dem Nachlass von 1839 verstorbenen Korytko kam sie nach Polen und erst 1922 wieder zurück nach Ljubljana. Sie war somit Strekelj unbekannt und auch Glonar, Strekeljs Nachfolger beim Sammelwerk slowenischer Volkslieder, erkannte die Handschrift von Jožef Rudež nicht, als er Korytkos Nachlass katalogisierte. Durch ihre Arbeit über das Volkslied in Ribnica-Tal stellte die Verfasserin dieses Artikels erst vor kurzem einwandfrei fest, dass sich im Nachlass von Korytko 18 handschriftliche Aufzeichnungen Jožef Rudež's befinden. Im oben zitierten Brief Anton's an Vraz wurden 8 Lieder mit Anfangsversen angeführt. Weiterhin liessen sich 6 slowenische Volkslieder, die bisher als »kraienerische, vom unbekannten Aufzeichner« behandelt wurden, auch als Rudež's Aufzeichnungen feststellen. Ausserdem fanden sich neuerding im Vraz Nachlass in Zagreb 3 bisher unbekannte Kinderlieder, Abschriften aus Rudež's Sammlung.

Ausser Vraz war Jožef Rudež der einzige von den älteren Volksliedsammlern der auch Melodien aufzeichnete. Leider hat sich unmittelbar nur eine erhalten, in Abschriften noch deren 5. Diese wurden im Sammelwerk von F. Š. Kuhač veröffentlicht. Kuhač hat nicht Rudež's Namen, wohl aber Ribnica als Aufzeichnungsort angeführt. Weil es festgestellt wurde, dass er Melodien zu einer Zahl slowenischer Volkslieder nur aus Vraz' Nachlass bekommen konnte, müssen auch Melodien zu den Texten, die als Rudež's Aufzeichnungen erkannt wurden, durch Vraz' Abschriften (zur Zeit unauffindbar) zu den Händen Kuhač's gekommen sein.

Nach bisherigen Forschungsergebnissen kann man die Sammlung slowenischer Volkslieder von Jožef Rudež aus Ribnica auf 33 Aufzeichnungen schätzen. Weil sie anscheinend schon um 1811—1819 entstand, musste sie zu den ältesten slowenischen gerechnet werden. Die Tatsache, dass ihr einige der schönsten slowenischen Balladen samt Melodien angehören, macht sie besonders schätzenswert.